

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

A1 TÜRK DİLİ VE YAZINI DERSİ
UZUN TEZİ

“KUTUPLARDAN YAŞAMIN MERKEZİNE”

Rehber Öğretmen : Şennur Aydoğın

Öğrencinin Adı : Burçak

Soyadı : Birben

Numarası : D1129017

Sözcük Sayısı : 3801

Araştırma Konusu: Orhan Kemal’in “Murtaza” ve Yusuf Atılgan’ın “Aylak Adam” adlı yapıtlarında odak figürü “tip” olmaya yönlendiren anlatım yöntemlerinin, yapıtların ana sorunsalları bağlamında incelenerek karşılaştırılmalı incelenmesi

ÖZ (ABSTRACT)

A1 Türk Dili ve Edebiyatı dersi kapsamında hazırlanmış olan bu tez çalışmasında Orhan Kemal'in "Murtaza" ve Yusuf Atılgan'ın "Aylak Adam" adlı romanlarında odak figürlerin "tip"leştirilmesini sağlayan teknikler, yapıtların ana sorunsallarıyla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Tez, her iki odak figürle de ilişkilendirilen iki ana başlık altında düzenlenmiştir. Anlatım tekniklerinin ve anlatım biçiminin odak figürlerin tipleştirilmesindeki rolü yapıtlara göndermeler, alıntılar ve bunların dışında yapılan araştırmalar yoluyla kanıtlanmaya çalışılmıştır.

İlk başlıkta, olay örgüsü boyunca leitmotive, geriye dönüş, iç monolog, iç diyalog, diyalog, benzer kavram-semboller ve kutupluluk tekniklerinin odak figürlerin oluşumunda nasıl kullandığından söz edilmiş; ikinci başlıkta yazarların anlatım biçiminin odak figür için okura hangi bakış açıları kazandırdığı belirlenmiştir. Her iki yapıtta da odak figürlerin "tip" özelliklerini yansıtan ve olay zincirine yön veren ana sorunsalları incelenmiş, yapıtların kendi içinde ve birbirleri arasındaki figürsel karşıtlıklar karşılaştırılmış, böylece odak figürleri "tip"leştiren özellikler açıklanmıştır.

Çalışmanın sonunda ise yapıtlardaki odak figürlerin hangi nedenlerle ve nasıl "tip"leştirildiği karşılaştırılmıştır.

(Sözcük Sayısı : 149)

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT)

SAYFA

İÇİNDEKİLER.....	1
1. Giriş.....	2
2. Anlatım Teknikleri.....	5
2.1. Leitmotive Tekniği.....	5
2.1.1. “Murtaza” adlı yapıttaki leitmotiveler.....	5
2.1.2. “Aylak Adam” adlı yapıttaki leitmotiveler.....	7
2.2. Geriye Dönüş Tekniği.....	8
2.3. İç Monolog, İç Diyalog ve Diyalog Teknikleri.....	11
2.4. Benzer İzlekler: Kavram ve Semboller.....	13
2.5. Kutupluluk.....	15
3. Anlatım Biçimleri.....	17
4. Sonuç.....	19
KAYNAKÇA.....	21

1. Giriş

Romanda anlatım teknik ve biçimleri, yazarın duygu ve düşüncelerini bir olay zinciri çerçevesinde şekillendirerek oluşturduğu kurguyu okura aktarabilmesinde oldukça etkilidir.

Romanda kurgusal gerçeklik ne kadar etkiliyse, okur da o düzeyde romanın aktarmak istediği duygu ve düşünceleri benimser. Romanlarda sunulmak istenen ideolojiler sadece olay örgüsüyle değil, yaratılan figürlerin özelliklerinin o doğrultuda kuvvetlendirilmesiyle de şekillenir. Olay zincirlerinin merkezine taşınan ve romanda *“asıl konu”*yu açıklayan bu figürler yapının *“odak figür”*ü ya da *“ana figür”*ü haline gelir. Romanlarda odak figürler ne kadar belli bir özellik üzerinde yoğunlaştırılırlarsa, olay zinciriyle birlikte okurun düşünceleri de bu durumdan o yoğunlukta etkilenir. Yıldız Ecevit'e göre *“Romanın neyi anlattığı kadar nasıl anlattığı önemlidir ve ne ile nasıldan uyumu, dengesi, söz konusu romanın başarısını belirler.”**¹

Yani okuru romanı okumaya sevk eden, bilgi edinmekten çok yazarın oluşturduğu kurmaca dünyanın, onu götürdüğü ideolojiler ve kurgular dünyasıdır.

Orhan Kemal ve Yusuf Atılgan da Türk Edebiyatı'nın, romanlarında okuru düşündürmeye ve sorgulamaya iten kurmaca gerçeklikleri yaratmayı başarmış iki yazardır. Okura sunmak istedikleri düşünceleri, yarattıkları odak figürlerin yaşam içerisindeki konumlarını onları tipleştirerek ortaya koymaları ve bunu yaparken kullandıkları yöntem ve teknikler, anlatımın

ne kadar etkili olduğunu gösterir. Odak figürler, genellikle yan figürlerle desteklenir ve kişilik özellikleri nedeniyle olay zincirine yön veren merkezleri oluşturur.

İlk olarak 1952 yılında Vatan Gazetesi'nde yayınlanan "Murtaza" adlı yapıt, aynı yıl kitap

*¹ ECEVİT, Yıldız. *Kurmaca Bir Dünyadan Yazın İncelemeleri*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1995. Sayfa: 24

olarak çıkar. Yoğun ilgi gören roman, filme alınır. "Orhan Kemal'in *"Ben tanıdığım insanları yazdım," şeklinde özetlenen gözlemci gerçekçiliği bu roman içinde geçerlidir.*"*² Romanın başkahramanı Murtaza, Balkan'lardan gelen çeşitli göçmenlerin aksine dürüst kişiliği nedeniyle yalana başvurmayarak sahip olduklarının dışında mal mülk sahibi olmak istemeyince başta ailesi olmak üzere birçok kişiyi karşısına alır. Kendisine verilen tarlayı bir süre ekip biçtikten sonra, annesi ölür, kardeşiyleyse arası açılan Murtaza, şehirde, pamuk fabrikalarından birinde tartı kâtipliği bulur, fakat o, dayısı Kolağası Hasan Bey gibi üniformalı bir iş istediğinden, mahalle bekçiliğine atandığında üniforması, kasketi ve çizmeleriyle, dayısıyla özdeşleşir. Bu süreçte evlenen Murtaza, dayısı gibi olmasını istediği bir çocuğa sahip olmak için üç kız, iki erkek babası olur, ancak istediği gibi bir çocuğa sahip olamaması aile yaşamında da Murtaza'yı dışlanmışlığa, yalnızlığa iter. Yaşamı sadece maddiyatla ölçen karısının yanı sıra foyalarını ortaya çıkardığı *"mahalleli"*yi karşısına alan Murtaza, şikâyetler üzerine karakoldaki görevinden ayrılarak kızlarının da çalıştığı fabrikaya kontrolör olarak girer. İşçisinden ustasına disipline etmek istediği çalışanlardan günbegün *"Murtaza istifa."* sözleri duyan Murtaza, bir gün kızı Firdevs'i fabrikada uyurken görür ve bu durumu onuruna yediremeyerek, beyin kanamasına yol açacak düzeyde kızını yere çalar ve ölümüne neden olur. Sadece kızı Firdevs'ten değil, küçük oğlu Hasan da hırsızlık yaptığı için hayal kırıklığına uğrayan Murtaza'nın yapıtın sonunda mahkemede verdiği ifade *"bakkaldan ekmek çalan*

oğlu"na sahip çıkmadığını ortaya koyar. Kişiliğinden kaynaklanan "*düzen*", "*onur*", "*disiplin*" değerlerinin Murtaza'yı yapıt boyunca nasıl yalnızlığa ve yabancılığa götürdüğü gözlemlenir. Bu yönleri vurgulanarak işlenen odak figür portresi bir "*tip*"e dönüşür.

*² NARLI, Mehmet. 30.Ölüm Yıldönümünde Orhan Kemal ve "Murtaza". 18 Aralık. 2010 <<http://orhankemal.org/links/96.htm>>

1959 yılında yayımlanan "Aylak Adam" adlı yapıt, Yusuf Atılgan'ın ilk romanıdır ve psikolojik yabancılaşma ve yalnızlık temalarını işler. Yapıtın başkahramanı olan C. herhangi bir işi olmayan, geçimini kendisine miras kalmış evlerin kirasıyla sağlayan, insanların yaptıkları kalıplaşmış hareketlerden hoşlanmayan, sanatla ilgilenen ve sorgulamaya önem veren bir figürdür. C.'nin bir yıl boyunca yaşamını inceleyen romanda olay örgüsü dört mevsimde yaşananlar üzerinden okura sunulur. Toplumun gerekli gördüğü "*iş*" algısına karşı, "*görev*" kavramının tamamen bir alışkanlık olduğunu savunan C. yapıt boyunca toplumun "*iş*" olarak nitelendirmeyeceği davranışlarda bulunur. Bu nedenle toplumun geri kalan kısmından "*farklı*"dır ve kendisi de bu farklılığının farkındadır. Yapıtta C.nin yalnızlığı ve topluma kendini ait hissetmemesi C.nin yaşam öyküsünü açıklamasıyla okura sunulur. Küçük yaşta annesini kaybeden C.nin en değer verdiği kişi, onu büyüten teyzesidir, ancak babasının beklenilen dışında hareketleri, C.ye karşı tavırları ve kadınlar düşkünlüğü, odak figürün teyzesi ve babası arasındaki ilişkiyi öğrenmesiyle C.'nin iç dünyasındaki "*baba*" kavramının değersizleşmesine neden olur. Teyzesiyle ilişkisini zedeleyen bir varlık olarak gördüğü babasını teyzesinin ölümünden sonra da hiç affetmeyen C. kendini başkalarına hiçbir zaman yakın göremez ve toplum her ne kadar onu kendi içine almaya çalışsa da o, kendini toplumdaki dışlar. Bu nedenle yapıt boyunca sorgulamalarının yanı sıra C.'nin "*gerçek aşk*"ı araması, yan olaylar

zincirini oluşturur. Aidiyetsizlik ve yabancılaşma yönleri ön plana çıkan odak figür, “*tip*”leşmiş olur.

A1 Türk Dili ve Yazını dersi uzun tezi kapsamında hazırlanan bu çalışmada Orhan Kemal’in “Murtaza” ve Yusuf Atılgan’ın “Aylak Adam” adlı yapıtlarında odak figürü “*tip*” olmaya yönlendiren anlatım yöntemlerinin nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

2. Anlatım Teknikleri

2.1. *Leitmotive Tekniği*

Letimotive, bu yapıtlarda oluşturulan figürlerin kişilik özelliklerini kuvvetlendirmek adına sıkça tekrarlan söz veya sözcük gruplarıdır. Bu nedenle her iki yapıtta da odak figürlerin tipleşmesini kuvvetlendirmek adına birden çok leitmotive kullanılmakta, bu şekilde okurun iç dünyasında tamamen bu leitmotiveler üzerine kurulu bir “*tip*” yaratması sağlanmaya çalışılmaktadır.

2.1.1. “Murtaza” adlı yapıttaki leitmotiveler

- “*Yukarıda Allah, Ankara’da Devlet hem de Hükümet, burda da Murtaza’ydi!*”

Yapıtta on kez tekrarlanan bu cümle, Murtaza figürünün tip haline getirilmesinde en etkili rol oynayan anlatımlardan birini oluşturmaktadır; çünkü Murtaza'nın hayata bakış açısını, yani tamamen "iş" ve "görev" odaklı hayatını, tiplemesinin bir gereği olarak, ne kadar abarttığını vurguladığı için bu cümle bir leitmotive niteliği taşımaktadır. Bu leitmotiveden de anlaşıldığı üzere, Balkan Harbi'nde şehit olmuş dayısı "Kolağası Hasan Bey"e benzeme ve onun gibi bir asker olma saplantısı, Murtaza tiplemesinin benlik algısını ortaya koymaktadır. Toplumda sadece kendisi kurs görmüş gibi düşünüp böbürlenerek kendini diğer bekçilerden, özellikle de "cahil halktan" farklı gören Murtaza'da bu saplantı o kadar üst boyutlara ulaşmıştır ki, kendini, toplumun düzenli bir yaşam sürmesini sağlayan temel taşı; yani "Devlet" kadar önemli ve gerekli saymaktadır. Bu söz onun gerçeklik algısının ne kadar farklı bir yapıda olduğunu göstermektedir.

- *"Kutsaldır herhangi bir vazife, herhangi bir evlattan!"*

Yapıtta altı kez tekrarlanan bu cümle Murtaza'nın tiplendirilmesini kuvvetlendiren birçok unsuru açıklamaktadır. Öncelikle "kutsal" sıfatı bir insan için düşünebilecek en üst düzeyde ve tanrısal boyutu olan değerler için kullanılır. Bu sözcüğün burada kullanılmasının en önemli nedeni Murtaza için hayatta en önemli değer "iş" olduğunu vurgulamaktır. Murtaza tiplemesinin tamamen "görev" olgusu üzerine kurulu bir odak figür olduğunu kanıtlayan bu leitmotive, Murtaza'nın "düzen" ve "iş" algısının boyutlarını göstermektedir. Böylece Murtaza'nın bu tutumunun, bir hırs veya bir tutkudan farklı olarak bir "saplantı" haline dönüştüğü ortaya konmaktadır.

- *"Vazife bir sırasında sakınmam gözümü budaktan."*

“Vazife vazifeydi. Vazife bir sırasında ise görmezdi gözü evladını, demezdi ciğerparem (Kemal, 339).” gibi farklı cümlelerle birkaç kez ortaya konya da diğery iki leitmotive kadar sık tekrarlanmayan bu cümlenin leitmotive niteliğı taşıması, Murtaza’nın işinin önceliğinden ve işi için her türlü fedakârlığa hazır olmasından kaynaklanmaktadır. Murtaza tiplemesini oluşturan unsur, görev aşkının “işkoliklik” seviyesine çıkarılmasıdır; ancak bu durumu oluşturan sadece Murtaza’nın saplantıları değildir. Aslında yapıtta oluşturulmuş toplumun Murtaza’nın da “cahil halk” olarak adlandırdığı kesiminde oluşmamış “doğruluk” ve “dürüstlük” gibi ahlaki değerler de Murtaza’yı görevini doğru ve dürüstçe yapmaya yönlendirmektedir. Birey-toplum çatışmasının etkenlerinden birini oluşturan bu durum ise birbirini tetikleyen bu olaylar zinciri sonucunda Murtaza’nın tileşmesini kuvvetlendirmektedir.

2.2.2. “Aylak Adam” adlı yapıttaki leitmotiveler

- “Aylağım ben.”

Yapıtta üç kez tekrarlanan bu cümle, C.nin babasından kalma paralarının üzerine kurulu yaşamının, C.’yi toplumun basmakalıp değerlerini sürekli sorgulayan bir birey yapmasından kaynaklanmaktadır. C. kendini toplumdun soyutlayan ve bir o kadar da toplumun yıllardır alışlagelmiş değerlerine isyan niteliğinde davranışlarda bulunan bir tiplemedir. Toplumu saran zincirlerden kurtulmayı amaçlayan odak figür, yaşamını ona göre “alışkanlık” haline gelmiş belirli bir işi olmadan sürdürdüğü için “aylak”tır. Bu durumu Ali Büyükaslan şu şekilde açıklamaktadır: “İşi ne olduğu sorulduğunda “Aylakım ben.” diyen, birey olarak yaşayan ve

“sen görmediğin zaman başkaları da seni görmez” diyen biridir C.”^{*3} C.nin topluma karşı davranışları birey-birey ve birey-toplum çatışması yaratmaktadır. Bununla birlikte, “Aylağım ben.” cümlesi, daha sonra değinilecek birkaç ipucu izlemekle beraber topluma isyankârlığın simgesini ortaya koymaktadır. Toplumun genel değer yargılarından biri olan “ancak çok yorucu bir işi olan kimselerin çok düşünebileceği”^{*4} gibi önyargılara karşı; “aylaklığın” da aslında çok zor bir meslek olduğunu ve “düşünebilmek” için önce çalışmak gerekmediğini göstermek isteyen C. tiplemesi, yapıt boyunca olay örgüsünü oluşturan hareketlerini bu cümle üzerine oluşturmaktadır.

- “Kulağını kaşındı.”

Yapıtta birçok kez tekrarlanan bu cümle C. tipinin en belirgin özelliğini bir “ipucu izlek” olarak ortaya koymaktadır. C.nin “aylaklığının” ona en büyük getirisi sürekli düşünmek ve

*³ BÜYÜKASLAN, Ali. *Yusuf Atılgan’ın Aylak Adam Romanı ve A...’dan C.’ya Roman Kişisi*.

*⁴ ATILGAN, Yusuf. *Aylak Adam*. İstanbul: YKY, Ocak 2010. Sayfa: 147

sorgulamaktır. Toplumun değer yargılarına isyan eden C.nin “bir şeye alışma”sı, kendi tiplemesiyle çelişen bir durumdur. Bu nedenle her “Kulağı kaşındı.” cümlesi, C.’nin düşünme ve sorgulama aşamasında olduğunu sembolize etmektedir; çünkü “kulak” sözcüğü yapıtta C. tiplemesine “kabullenme” anlamını katmaktadır. Eğer C. birinin kulağını öperse bu, onun o kişiyi kabullendiği anlamını ortaya koymaktadır ki bir alışılmışlık içine girdiğinde kulağını kaşımaması yapıtta şu sözlerle okura sunulmaktadır:

“ ‘Ölü babasından bile kurtulamazken.’ İcini böylesine karartan yoksa bu sözün gerçekliği miydi? İki buçuk aydır kulağını kaşımadığı –‘Hiç mi

kaşımadım.”- onun bacaklarını öpebildiği halde bunu nereden çıkarıyordu?

Hatırladı. Ona anlatmıştı (Atılğan, 134).”

2.2. Geriye Dönüş Tekniği

Her iki yapıtta da kullanılan bu teknik, her iki odak figürü tipleştiren nedenleri ortaya koymaktadır. “Murtaza” adlı yapıtta Murtaza’nın geçmişi ve geçmişten gelen isteklerinin onun hayatını nasıl yönlendirdiği anlatılmaktadır, çünkü yazar, bu teknik ile Murtaza’nın “beklenmedik” davranışlarının kaynağını okura sunmak istemekte, “tip”leştirilmesinin nedenlerini temellendirerek, okurun iç dünyasında bu nedenleri sorgulamasını sağlamaya çalışmaktadır. Eğer okur kafasında ana figürün “neden” birtakım eylemlerde bulunduğunu temellendiremezse, yapıt boyunca anlatılmak istenen kavramlar arasında kopukluk yaşanır. Bu nedenle yazar yapıtta Birinci Bölüm’de Murtaza’nın topluma karşı davranışlarını aktardıktan sonra geriye dönüş tekniğiyle bu tutumun nedenlerini açıklamaktadır ki okurun yapıt süresince oluşturacağı soru işaretleri son bulmaktadır.

Murtaza, Yunanistan’ın Alasonya kasabasında yaşayan bir Türk’tür ve mübadele sonrasında ailesi ile birlikte Türkiye’ye gelir. Ona ve ailesine sunulan imkânları ve mülkiyeti, doğruculuğu, dürüstlüğü ve idealistliği nedeniyle reddeden Murtaza’nın, “dayısı gibi olma” takıntısını abartması doğrultusunda hareket etmesi yapıtta şu sözlerle okura sunulmaktadır:

“...üç buçuk arşın bahçelerine karşılık binlerce dönüm tarla almayı kendine daha çok da damarlarında dolaşan şehit Kolağası Hasan Bey’in kanına yakıştıramayan Murtaza, ne annesinin, ne de hemşerilerinin öğütlerine uydu. Hele gizliden gizliye para desteleri gösteren yerli simsarlara hiç! ...

‘Biz fakir insanlar idik memlekette’ dedi. ‘Yok idi başkaları gibi tarlalarımızla konaklarımız. Var idi küçük bir bahçeciğimiz. Söyleyemem yalan, yakışmaz bana (Kemal, 9).’

Bu durumu Ülkü Eliuz şu şekilde açıklamaktadır:

*“Bizzat tanımadığı/ görmediği dayısı Kolağası Şehit Hasan Bey’in kahramanlık/ fedakârlık öyküleri ile büyür. Düşmanı üzerine korkusuz ve tedbirsiz bir şekilde tek başına saldıran dayısını örnek alan Murtaza, doğruluk ve dürüstlükten taviz vermeyen sabit fikirli bir kişi olarak yetişir... Sosyal düzen içerisinde bu keskin tavrıyla o, aykırı ve farklı bir tip haline gelir.”*⁵*

Bununla birlikte Murtaza’nın inandığı ve kutsallaştırdığı toplumsal değerleri gün geçtikçe daha fazla benimsemesi, “görev” kavramının hayatının her noktasında etkili olmasına neden olmuştur. “Düzen” kavramını oluşturan ve toplumun basmakalıp değerlerini kabullenmeyi bir saplantı haline dönüştüren bu durum, yapıtta geriye dönüş tekniği ile ortaya konmaktadır.

*⁵ ELİUZ, ÜLKÜ. *Orhan Kemal’in Murtaza Romanında Yapı.*

Sadece sosyal yaşamında değil, aile yaşamında da “düzen”in korunmasını isteyen Murtaza’nın Kolağası Hasan Bey gibi olamadığı için, bu başarısızlığını çocukları ile gidermek istemesi Murtaza’yı altı çocuk babası yapar. İlk oğlu Hasan’ın kendi istediği gibi harp okuluna gitmemesi üzerine, ikinci bir oğlan çocuğu edinene kadar sahip olduğu çocuklarına bakma sorumluluğu, aile içerisinde Murtaza ile karısını maddi ve manevi açıdan birey-birey çatışmasına iter.

“Aylak Adam” adlı yapıtta ise C. tiplemesinin hayata ve topluma bakış açısını oluşturan etmenler geriye dönüş tekniği ile anlatılmaktadır. Geriye dönüş yapıt boyunca birkaç yerde kullanılmış bir teknik olmakla beraber en etkili olarak yaz mevsiminde, sevgilisi ile konuşurken yapılan bir açıklamada kullanılır. Bu açıklamanın önemi “Ayşe” figürünün C.nin daha önce yaptığı gibi “*kaybetmek istemediği*” bir kişiyi oluşturmasıdır. Olay örgüsü sırasında C.’ye en yakın kişiyi oluşturan Ayşe’yi kaybetme korkusu, C.’nin hayatındaki sorgulamaların soyutluğunun yanı sıra bazı “gerçek”leri aradığının da bir göstergesini oluşturduğu için geriye dönüş tekniğinin kullanımı, okurun iç dünyasında hem temel hem de yan olayları kavramasını sağlar.

C. babası zengin; ancak annesi C. bir yaşındayken ölmüş bir bireydir ve kişilik gelişimi boyunca yanında olan en yakın arkadaşı teyzesidir; ancak babasının kadın düşkünlüğü ve teyzesiyle ilişkisini öğrenmesi sonucu babasının üzerine atılan C. babasının elini ısırması sonucu babası da C.’nin kulağını yırtar. “*Kulak*” kelimesi bu nedenle C. için çok önemlidir.

Babasının kulağını yırtması, onun başka bir birey tarafından yapılmış ilk can acısıdır; o nedenle sorguladığında kulağını kaşır veya kabullendiği kadınların kulağını öper. C.’nin bir “*isyankâr*” oluşu, kişilik gelişiminde tamamen babasına zıt bir karakter oluşturma isteğinden kaynaklanır. Yapıtta C.’nin çalışmak yerine aylaklığı seçmesinin nedeni şu şekilde okura sunulmaktadır:

“Güzün beni yatılı okula verdiler. Bir ay sonra teyzem öldü. Artık yalnızdım.

Arkadaşlarla anlaşamıyordum. İnsanların kaçınılmaz ikiyüzlülüğünü

görüydüm. Bir gazozluk dostlar! Herkes tren yolculundaki süreksiz tanışıklıkla yetinir gibiydi. Çok para lafları! Hoşlanmıyordum. Belki her zaman çok param olduğu içindi. Galiba babam, sevgisizlik borcunu bana parayla ödüyordu (Atılğan, 127).”

2.3. İç Monolog, İç Diyalog ve Diyalog Teknikleri

“Murtaza” adlı yapıtta odak figürün tipleştirilmesinde diyaloglar önemli rol oynamaktadır. İç monologdan çok diyalog tekniğinin kullanımı, birey-birey ve birey-toplum çatışmalarının ön plana çıkarılmasını sağlamakta, bu şekilde Murtaza’nın topluma karşı davranışları ve düşünceleri, birçok yerde de abartıları okura sunulmaktadır.

“Murtaza” adlı yapıtta diyalog tekniği dışında birçok yerde Murtaza’nın kendi kendine konuşurulduğu görülür. Bir iç monologdan çok iç diyalog olarak ortaya çıkan bu teknikle Murtaza’nın iç dünyası; herhangi bir konu hakkında kendi duygu ve düşünceleri, özellikle “vazife” konusundaki abartıları ortaya konmaktadır. Bu durum bazı yerlerde gülmece unsuru katılarak da ele alınarak, Murtaza’nın gerçeklik algısına, topluma ne kadar yabancılaştığına ve ne kadar yalnız olduğuna dikkat çekilmektedir:

“Bu tertemiz asfaltın iki kıyısındaki köşklerle apartmanların kapı önlerine bırakılan çöp tenekelerine dadanmış kedilere oldubitti ifrit olurdu:

‘Ah be mundar hayvan,’ dedi. ‘Ne için gitmezsin arka sokaklara? Ne için devirsin tenekelerdeki çöpleri? Desin ecnebler tuh bu pis Türklere, versinler kötü ot memleketimiz, hem da milletimiz için, ha?’ (Kemal, 19) ”

“Aylak Adam” adlı yapıtta ise iç diyalog, diyalog ve iç monolog teknikleri bir arada verilmektedir. Her üç teknik de C. tiplemesinin topluma tamamen zıt bir figür olduğunu, sürekli sorguladığını ve bu nedenle toplumdaki diğer bireylerle çatışma yaşadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte okur, C.’nin “aylaklığı”nın nereden kaynaklandığını ve “aylak”ken neler yaptığını, düşündüğünü diyalog tekniğiyle anlamaktadır:

“ –Alay falan değil, dedi, dört gün önce bir sokak levhasında ‘İki Öksüzler Sokağı’ adını okuduğum zaman kendi kendimi bir işe atadım. Şehrin sokak adlarını toplayacak bunlar üstüne düşünecektim. İspatı burda... Üç gün önce çalıştım bu işte; dün öğlen bıraktım. Hangi sokağa gitsem ardında hep o bir omuzu düşük adam vardı. Şimdi yine aylakım (Atılğan, 14).”

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi, odak figürü bir “tip” yapan en belirgin özelliği, yani “aylak” olması, toplumun katı kurallarının aksine aylaklığında ne tür işlerle uğraştığı ve neden topluma karşı bir zıtlık oluşturduğu, diyalog tekniğiyle okura sunulmaktadır.

C. tiplemesinin toplumla karşıt tutumlar içinde olduğu durumlar ise iç diyalog ve monologlarla ortaya konmaktadır. Özellikle iç monologlar C.’nin topluma karşı yalnızlığını, yabancılığını ve aidiyetsizliğini vurgulamaktadır: **“Neden ben de sizin gibi olamıyorum? Bir ben miyim düşünen? Bir ben miyim yalnız (Atılğan, 39)?”**

2.4. Benzer İzlekler: Kavram ve Semboller

“Murtaza” ve “Aylak Adam” adlı yapıtlarda odak figürler, topluma karşı zıt iki figürü oluşturmaktadır. Hem birbirlerine karşı hem de topluma karşı olan bu iki figürü birleştiren üç unsur vardır. Bunlar; aidiyetsizlik, yabancılaşma ve yalnızlıktır. Her iki ana figür de toplumdan farklı bir yaşam sürmektedir. Murtaza, kendini işine adanmış, toplumun ideal değer yargılarının kesinlikle dışına çıkmayan, hatta cinsiyet vb. bazı kavramlarda geleneklere dayalı kuralları benimseyen bir tipi ortaya koymaktadır. C. ise Murtaza’ya zıt; toplumun değer yargılarının oluşturduğu tabuları yıkmak isteyen, çocukluğundan gelen birey-birey çatışmaları nedeniyle her şeye “karşı” duran, sorgulayan ve bu nedenle alışkanlıklara bağlanmak istemeyen bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu Raşit Tankut Aykut şu şekilde açıklamaktadır:

“Aylak Adam’ın yalnızlık derdi de öyle canlı bir biçimde ele alınmış, onun tekilliği öyle çarpıcı bir biçimde yansıtılmıştır ki, bu yalnızlık herhangi bir devirde kimi insanların başına gelebilecek en doğal insanlık hallerinden biri olup çıkmış; Aylak Adam, yalnızca toplumu inceleyen, onu sorgulayan, kendini ondan soyutlayan bir kişinin değil; doğası gereği ayrıksı olan ve böylece muhtemel bir insanlık durumu prototipini işaret eden bir kahramana

*dönüşmüştür... C. babası sayesinde/yüzünden aylaktır.”*⁶*

Tekdüzeliği tamamen yaşamından çıkarmış ve sürekli yenilik arayan C.’nin her gün monoton bir yaşam süren Murtaza’yla tek benzer özelliği, her ikisinin de toplum tarafından “deli” olarak nitelendirilmeleridir. Buradaki dikkat çekici noktaysa, “deli” kavramının iki figürü de tipleştirmede önemli bir rol oynamasıdır; çünkü bu kavram her iki figürün de doruk noktasına gelmiş bazı özelliklerinin toplum tarafından fark edilip dışlandığının ve topluma ne kadar yabancılaştıklarının kanıtını oluşturmaktadır.

“Murtaza” adlı yapıtta odak figürün toplum tarafından “*deli*” olarak adlandırılması, onun işkoliklik seviyesinin ne kadar yoğun olduğunun göstergesidir:

“ ***‘Deli!’***”

‘Helbet... delisiyim vazifemin. Ver cigarami...’ (Kemal, 273). ”

“Aylak Adam” adlı yapıtta ise odak figürün kendini toplumun ahlaki değerlerinden soyutlaması, toplum tarafından “*deli*” olarak adlandırılmasına neden olmuştur. “Murtaza”nın yanı sıra bilinçli olarak kendini, onu aralarına katmak isteyen toplumdaki uzaklaştırması da C. odak figürünün neden bir “*tip*” ortaya koyduğunu açıklamaktadır. C. de kendini “*deli*” olarak nitelendirenlerdendir; çünkü toplumun geri kalan kısmından farklı özelliklere ve düşünme yapısına sahip olduğunun bilincindedir: “ ***‘Deli misin?’ diyorum. ‘Deliyim’ diyor (Atılğan, 80).”***”

Bunların yanı sıra, yapıtların adları ve içeriklerini karşılaştırıldığında görülmektedir ki her iki yapıtın adı da odak figürlerin olay zincirindeki yerlerini kuvvetlendiren özellikleri nedeniyle

*⁶ AYKUT, Raşit Tankut. *Aylaklayarak Varolmacılık ve Romanı Yusuf Atılğan’ın Aylak Adam’ı Üzerine*.

seçilmiştir. Orhan Kemal’in yapıtında “Murtaza” adı, odak figür sayesinde okuru yapıt boyunca sosyal yapının olumsuz yönde değişmelere uğramasını sorgulamaya yönlendirmektedir. Murtaza, “*irtiza edilmiş, beğenilmiş, seçilmiş*” demektir. Yazar, odak figüre bu adın vererek yapıttaki “*toplum*”u “*olması gereken*”e yönlenmekte ve olay örgüsü boyunca birçok örnekle gösterilen ahlaki değerlerin yozlaşmasını düzeltecek bir “*tip*” yaratmaktadır. Ülkü Eliuz bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır: “*Murtaza, bireysel varoluş*

*çatışmaları ile sosyal bozulmuşluğun simgesi konumundadır. Onun kimliğinde yazar, sosyal yaşamın tükettiği/ yok ettiği unutulmuş bireylerin öyküsünü aktarır.” *7*

“Aylak Adam” adlı yapıtta ise odak figürün geçmişi nedeniyle belirli bir işi olmayışının ve topluma karşı hal ve davranışlarının kuvvetlendirilmesi adına kullanılan “*aylak adam*” tamlaması yapıtın ismi olarak seçilmiştir. Bu tutumla yazar odak figürün yapıt örgüsünü belirleyen tutumlarının onu nasıl bir “*tip*” oluşturmaya yönlendirdiğini ortaya koymaktadır.

2.5. Kutupluluk

Kutupluluk tekniği “Murtaza” ve “Aylak Adam” adlı yapıtlarda incelendiğinde hem yapıtlar arasında hem de yapıtların kendi içinde odak figürlerin tipleştirilmesinde rol oynayan önemli etmenlerden birini oluşturmaktadır. Öncelikle “Murtaza” adlı yapıttaki ana figür odaklı kutupluluklara bakılacak olursa görülmektedir ki “Murtaza” odak figürünü bir tip haline getiren onun, yapıttaki birçok yan figürün temsil ettiği topluma karşıt bir odak figür oluşturmasıdır. Karısı, Azgın Ağa vb. yan figürlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket

*7 ELİUZ, Ülkü. *Orhan Kemal’in Murtaza Romanında Yapı.*

etmelerinin aksine Murtaza maddiyat düşünmeden görevini her durumda yerine getiren bir odak figürdür ki Murtaza’nın bu durumunun tamamen bir takıntı haline dönüşmesi ve bireylerle çatışması, onu bir “*tip*” kılan en temel etmenlerden biridir. Yapıtta dikkat çekici karşıtlıklardan biri de Murtaza’nın çocukları ile Murtaza’nın kişilik çatışmalarıdır. Murtaza’nın ilk oğlu Hasan ile çatışmalarının yanı sıra, iş başında uyurken babalarına yakalanan

Murtaza'nın kızları ile arasındaki zıtlık, Murtaza tiplemesinin hangi temeller üzerinde oluşturulduğunu göstermektedir. Murtaza'nın bu doğruculuk saplantısı yapısının sonunda işlenen hâkim-Murtaza karşıtlığı ile de vurgulanmaktadır. Murtaza'nın "*Yukarıda Allah, Ankara'da Devlet hem de Hükümet*" sözünde iddia ettiği gibi kendisinden çok daha eğitilmiş, Devlet'i temsil eden bir hâkimle karşıtlık oluşturması okura iki gerçekliği göstermektedir: Murtaza toplumun ideallerine bağlı kalmak adına gerçek yaşamda başarısız olmuştur veya Murtaza tipi aslında "*olması gereken*"i göstermektedir.

"Aylak Adam" adlı yapıtta ise C. tiplemesine karşı ressam arkadaşları, Güler ve Bayan Naciye'nin Küçük Evi'ndeki diğer aileler karşıtlıklar oluşturmaktadır. C.'nin "*çalışma*" hayatına bakış açısı yapıtta ortaya konan topluma tamamen karşıt bir görüş oluşturmakla beraber C. özel yaşamında da kendisi gibi toplumun değer yargılarına karşı isyan edebilen birini aramaktadır ki Güler figürüyle çatışması bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bayan Naciye'nin Küçük Evi'ndeki aileler ise toplum kurallarını temsil etmektedir. Bu nedenle C. kişiliği gereği bu tabulara karşı çıkan bir tipi ortaya koymaktadır.

3. Anlatım Biçimleri

Her iki yapıtta da kullanılan “*tanrısal anlatım biçimi*” odak figürlerin iç dünyalarını okura sunarak, okurun iç monologlarla anlatılan durumları pekiştirmek için tercih edilmiştir. Yıldız Ecevit’in de belirttiği gibi “*Tanrısal anlatımda anlatıcı anlattıklarını, yarattıklarını bir tanrı gibi her şeyiyle, öncesi sonrası, nedeni, içinden geçenler v.b. ile kendisi için hiçbir gizli yanı olmadığını belli eder. Bunu da en çok içe bakış açısıyla ortaya koyacağından tanrısal anlatımla içe bakış, çoğunlukla bir arada karşımıza çıkar.*”^{*8}

“Murtaza” adlı yapıtta odak figürün kişilik özellikleri ve davranışları, “*vazife*”yle ilgili katı tutumları, Kolağası Hasan Bey’e benzediğini düşündüğü bekçi üniformasını giydiğinde hissettikleri, gece yarısı kendi evlerinde uyanık olan “*muzır vatandaşlar*” hakkında düşündükleri vb. birçok durum tanrısal bakış açısıyla okura sunulmaktadır. Bu durum da, aslında odak figürün ağzından çıkmayan bazı ayrıntıların odak figürün tipleşmesine yardımcı olduğunu ortaya koymaktadır. Yalnızca odak figür üzerinden değil, yan figürler üzerinden de kullanılan bu teknikle yazar ayrıca olay örgüsünde birey-birey ilişkilerine de yön vermektedir.

“Aylak Adam” adlı yapıtta ise odak figürün herhangi bir “*iş*” yapmıyor oluşu, korkuları, topluma karşı tutumu ve Murtaza’nın aksine “*işsizliğin*” sınırının olmaması tanrısal anlatım tekniğiyle kuvvetlendirilmektedir. Odak figürün “*kitaplar*” dışında maddi herhangi bir materyale önem vermediği gibi ayrıntılar tanrısal bakış açısıyla okura sunulmaktadır; böylece

^{*8} ECEVİT, Yıldız. *Kurmaca Bir Dünyadan Yazın İncelemeleri*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1995. Sayfa: 25

“*tipleşme*”nin kaynağı daha iyi kavranarak odak figür ile özdeşleştirilebilmektedir:

“(Gitseydi B.’i tanıyacaktı. Bu fırsat kaçtı. İkinci fırsatın bunca çabuk çıkacağı kim diyebilirdi? O da oldu... Başını sola çevirseydi onu görecek; B.’nin yüzü ondan yanaydı. Ama onun akli fikri önündeki adamın kulağının ardındaki kirdeydi. Bu kirin biçimi onu müthiş ilgilendiriyordu. Sonunda Matisse’nin bir desenine benzetti. İçi rahatladı (Atılğan, 17).”

4. Sonuç

Orhan Kemal ve Yusuf Atılgan, incelenen bu romanlarında oluştukları tiplerle aslında insanın toplumsal yapı içindeki konumunu karşıt örnek oluşturan odak figürlerle ortaya koymuşlardır. Bunu yaparken benzer tekniklerden yararlanmışlardır.

Her iki yapıtta da odak figürlerin tipeştirilmesinde leitmotive tekniği önemli bir yer kaplamaktadır. Bu teknikle “Murtaza” adlı yapıtta görev aşkının saplantıya dönüşen bir değer olmasının odak figürün hayatını nasıl etkilediği, “Aylak Adam” adlı yapıtta ise C. tiplemesinin toplum değerlerini önemsememesinin yaşamını yönlendirmiş sonuçları, her iki figürün de yaşadıkları topluma ait olamayışları ve yabancılaştıkları ortaya konmaktadır.

Odak figürlerin aidiyetsizliklerinin ve yabancılaşmalarının nedenleri de kısa geriye dönüşlerle açıklanmaktadır.

Her iki yapıtta da iç diyalog ve diyalog teknikleri sıkça kullanılmakta, odak figürlerin tipeştirilmesindeki özelliklere vurgu yapılmaktadır. “Murtaza” adlı yapıtta iç diyalog tekniğinin kullanılması nedeniyle fazla kullanılmamış olan iç monolog tekniği ise “Aylak Adam” adlı yapıtta, odak figürün tipeştirilmesinde; özellikle odak figürün yaşam karşısındaki bu aykırı duruşunun hangi düşüncelerden kaynaklandığını ve nasıl güçlendiğini anlatmakta önemli bir rol oynamaktadır. Her iki yapıtta da diyaloglar figürlerin toplum içindeki konumlarını belirginleştirmektedir.

Benzer kavram ve semboller de her iki figürün de farklı nedenlerle de olsa toplumun gözünde aynı yerde olduğunu göstermektedir.

Bu iki yapıttaki odak figürlerin tipleştirilmesinde kutuplaşma tekniği oldukça etkilidir. Murtaza, ideallere bağlılığı yüzünden toplum tarafından reddedilirken, C. ise toplumun içine çekilmeye çalışılırken kendisini ailesine ve arkadaşlarına yabancı hissederek yalnızlaşmaktadır. Murtaza'nın topluma adanmışlığına karşı, C. toplumu hiçleyen bir tip oluşturmaktadır.

C.nin, Murtaza'nın tam tersi bir tip özelliği göstermesinde en önemli etmenlerden biri de tanrısal bakış açısının bu durumu okura sunmasıdır. Bir dakikasını bile vazifesizliğe ayıramayan Murtaza'nın aksine C. bir işte çalışmanın yalnızca bir "alışkanlık" olduğunu düşünmektedir ve bu durum tanrısal bakış açısı ile vurgulanmaktadır.

Edebiyatımızda insanın hayatını anlamlandırmada temel aldığı "iş-görev" algısının odak figürlerin yaşamını yönlendirmede ne kadar etkili olduğunu gösteren bu yapıtlar, uç noktadaki algıların topluma nasıl aykırı düştüğünü ve toplumun bu aykırılıkları gösteren insanların yaşamını nasıl yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Birbirine karşıt nedenlerle de olsa yaşamlarında topluma karşı farklı duruşları olan bu çeşit insanları "Murtaza"laştırma ve "Aylak Adam"laştırma gücünü gösteren bu eserler, karşıt yapıdaki odak figürleri benzer yönlere götürmekte; iki farklı kutuptaki insanı, yaşamın merkezine yönlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- 1) A
TILGAN, Yusuf. *Aylak Adam*. İstanbul: YKY, Ocak 2010. *Sayfa: 147*
- 2) A
YKUT, Raşit Tankut. *Aylaklayarak Varolmacılık ve Romanı Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam'ı Üzerine*
- 3) B
ÜYÜKASLAN, Ali. *Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam Romanı ve A... 'dan C. 'ya Roman Kişisi*.
- 4) ECEVİT, Yıldız. *Kurmaca Bir Dünyadan Yazın İncelemeleri*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1995.
- 5) ELİUZ, Ülkü. *Orhan Kemal'in Murtaza Romanında Yapı*.
- 6) KEMAL, Orhan. *Murtaza*. İstanbul: Everest Yayınları, 2009.
- 7) NARLI, Mehmet. 30.Ölüm Yıldönümünde Orhan Kemal ve "Murtaza". 18 Aralık 2010. <http://orhankemal.org/links/96.htm>